

Mòdul 4

DESENVOLUPAMENT SOSTENIBLE, MEDI AMBIENT I ECOFEMINISME

Aquest curs i els seus continguts han estat realitzats amb el suport financer de la Vicepresidència i la Conselleria de Serveis Socials, Igualtat i Habitatge. El contingut dels mateixos és responsabilitat exclusiva de Fad Juventud i no reflecteix necessàriament l'opinió de la Generalitat Valenciana.

AUTORIA DELS TEXTOS:

Mar Soler Masgrau

COORDINACIÓ:

Mar Herranz Mateos (FAD)

Esther Pérez Palao (FAD)

TRADUCCIÓ, REVISIÓ I ADAPTACIÓ AL VALENCIÀ:

Manuel Gil Fernández

DISSENY I MAQUETACIÓ:

Dynamium

FINANÇAT PER:

Un projecte de la Fundació Fad Juventud, 2024

ÍNDEX

1. Fonamentació del mòdul	4
2. Introducció al desenvolupament sostenible	7
Què és el desenvolupament sostenible?	7
Crítiques i contradiccions del concepte de desenvolupament sostenible	8
El capitalisme	14
3. Relació entre gènere i medi ambient	15
El fondo de la cuestió	15
Punts en comú: l'ecofeminisme	16
4. Com incorporem aquests temes a l'aula?	24
Pedagogia de les cures	24
Identificació de problemàtiques existents a la Comunitat Valenciana	27
5. Banc de recursos	28
6. Annex I Exemples de dinàmiques per a treballar els DDHH a l'aula	29

01. FONAMENTACIÓ DEL MÒDUL

Entrem al quart mòdul d'aquest curs. Ja hem presentat els ODS des d'una visió crítica en el primer mòdul, i hem aprofundit en alguns dels seus continguts, com ara els drets humans i la perspectiva de gènere. En aquest mòdul ens centrarem en **temes ambientals** per a començar a entendre que el nostre vincle actual amb l'entorn està profundament lligat a

les **desigualtats socials i de gènere** que hem estudiat en els mòduls anteriors.

Les **conseqüències de la Revolució Industrial** en l'àmbit de la desigualtat social van ser molt evidents des d'un inici.

La **sobreexplotació dels treballadors i treballadores** a les fàbriques i les seues condicions de vida van ser motiu de

mobilitzacions i protestes habituals en molts països.

Però no és fins als anys 60 del segle XX quan començà a crear-se una **nova consciència** sobre les conseqüències del sistema econòmic i industrial: **estem destruint el planeta**.

Aquesta nova visió, que va donar pas al **moviment ecologista** en totes les seues formes i per tot el món, aporta una mirada clau i més àmplia, ja que ens dona l'oportunitat de **veure'ns com a humanitat**, com un tot que habita una mateixa casa. S'enceten així noves lògiques que ajuden a veure que **allò que fem en una part del món pot tindre efectes en una altra**.

Aquesta nova mirada global, que havia pres forma en l'àmbit polític des del final de la Segona Guerra Mundial, s'**accelera desproporcionadament a partir**

dels anys 60, i no tant des de la preocupació ecològica com, sobretot, des de les xarxes comercials i la tecnologia. És a dir, **mentre obrim els ulls al desastre, també els obrim a les noves oportunitats** de comunicació, intercanvi i, especialment, de benefici i desenvolupament econòmic.

Entrem en l'era de la globalització (o a la segona part del que es va iniciar en els temps de les colònies). Això genera **canvis molt més ràpids** a conseqüència de les nostres accions, tant en termes culturals com ambientals, com ara l'escalfament global.

Fins fa un parell de dècades, era importantíssim tractar aquests temes per a cercar nous camins que pogueren **construir futurs viables**. Per a les generacions escolars actuals, parlar-ne no és **sols importantíssim, és senzillament imprescindible**, ja que estar prepa-

El professorat de hui es veu amb el gran repte d'actualitzar i adaptar els continguts i les metodologies pedagògiques al context tan canviant i incert al qual es projecta el seu alumnat.

rades per al futur ja no té el mateix significat que abans: no es tracta només d'accedir a un tipus de coneixement, sinó sobretot d'ampliar la mirada, cultivar la creativitat, enfortir la resiliència...

El professorat de hui es veu amb el **gran repte d'actualitzar i adaptar els continguts i les metodologies pedagògiques al context tan canviant i incert** al qual es projecta el seu alumnat.

Com a societat no hem estat capaços fins hui de posar fre a la lògica capitalista accelerada i parar atenció a totes aquestes conseqüències ambientals que ja vèiem amb claredat fa més de 50 anys. Aquest mòdul té l'objectiu d'incentivar aquesta parada necessària, per a **donar-nos un respir en l'acció i prioritzar la reflexió**. Des d'ací, podrem imaginar **altres maneres de crear la nostra realitat i entendre el nostre treball** per a sembrar un futur que siga realment compatible amb la reproducció de la vida.

«Quan integrem aquestes reflexions com a professorat, podem transmetre-les a l'aula de manera molt més fluida, transversal i dinàmica, i per a això, cal donar-los un temps, un espai i una atenció. És a dir, allò que demanem al nostre alumnat».

02. INTRODUCCIÓ AL DESENVOLUPAMENT SOSTENIBLE

QUÈ ÉS EL DESENVOLUPAMENT SOSTENIBLE?

La definició de desenvolupament sostenible s'utilitza actualment en una infinitat de contextos i ha ajudat a difondre la idea que **el model de desenvolupament econòmic predominant fins al moment fa mal al medi ambient i dona continuïtat a les desigualtats socials.**

No obstant això, el concepte també ha **rebut moltes crítiques** en les quals és interessant aprofundir, per a no caure en la trampa de canviar el decorat i deixar les estructures antigues que són la font real del problema. Anem per feina!

DEFINICIÓ:

El desenvolupament sostenible és aquell que satisfà les necessitats del present sense comprometre les necessitats de generacions futures i garanteix el creixement econòmic, la cura del medi ambient i el benestar social.

CRÍTQUES I CONTRADICCIONS DEL CONCEPTE DE DESENVOLUPAMENT SOSTENIBLE**CRÍTQUES DES DE LA LÒGICA SOCIOECONÒMICA**

Des d'àmbits com la mateixa economia o la sociologia s'ha posat en dubte la viabilitat o el seny d'aquests **termes**:

A. DESENVOLUPAMENT.

En castellà, a l'àmbit econòmic, i segons la RAE, el terme **desenvolupament** es defineix com una "Evolució de una economía hacia mejores niveles de vida"; és a dir, està vinculat a una progressió o creixement continu.

B. SOSTENIBLE.

En ecologia, la **sostenibilitat** descriu com els sistemes biològics es mantenen amb el transcurs del temps; fa referència a l'equilibri d'una espècie amb els recursos del seu entorn.

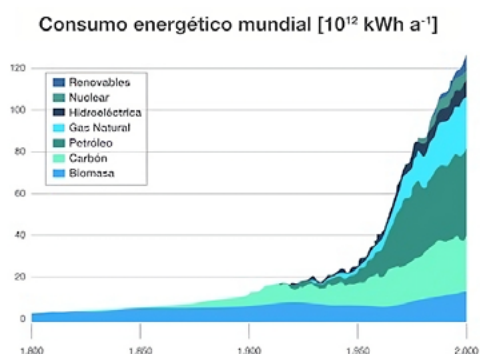
Tot plegat planteja una sèrie de **preguntes interessants**:

- ▶ És possible un creixement econòmic il·limitat en un planeta finit amb recursos limitats?
- ▶ És possible un desenvolupament que siga sostenible en el temps?

Aquestes preguntes han despertat debats enriquidors sobre diverses qüestions:

1. Demografia mundial

Per a alguns pensadors i pensadores, el problema principal és l'augment de població, i certament no és un tema menor... Som actualment 8.000 milions de persones al món, amb un increment de 2.000 milions que s'ha produït en només vint anys, i encara continuem creixent com espècie. El Club de Roma i l'informe Els límits del creixement serien un exemple d'aquest enfocament "malthusià", és a dir, que posa el creixement de la població com a principal limitant respecte a l'ús i l'esgotament dels recursos.

Com veiem en aquest gràfic, l'augment poblacional ve de la mà de l'**augment en l'ús d'energia**.

Però és el nombre d'habitants el problema principal?

Aquest **augment demogràfic** és l'argument que va justificar la necessitat de **l'increment i la intensificació de la producció agrícola i ramadera** a través de la **Revolució Verda** a mitjan segle XX (que va suposar la introducció massiva en el camp de maquinària, agroquímics, llavors d'alt rendiment, etc.), i de la introducció dels **cultius transgènics** ja en aquest segle.

Aquestes dues iniciatives **han canviat el model agroalimentari, han generat molta contaminació i no han resolt el tema de la fam i la desnutrició**, cosa que ens fa pensar que no es tracta únicament d'un problema de quantitats, sinó de la manera com distribuïm els recursos i la seua qualitat.

Pots accedir **a més informació** sobre aquestes qüestions al següent enllaç:

- **Revolució Verda**

Increment de la productivitat agrícola i d'aliments (Wikipedia).

- **Cultivos transgénicos**

¿Qué son los transgénicos? (Amigos de la Tierra. Movilizar, resistir, transformar).

2. Eficiència tecnològica

Para otros/as autoras el punto clave es el **tema tecnológico**.

Segons aquests corrents, cal centrar els esforços a generar tecnologia més eficient, que **utilitze menys energia** i que es base en **materials reciclats o degradables** que reduïsquen la quantitat de residus que llancem a la terra i al mar i que són una causa clau de la contaminació i, per tant, de la degradació del medi ambient i l'esgotament dels recursos.

Efectivament, **la tecnologia és un tema clau** per al canvi. Però cal **pensar en aquest terme de manera àmplia**.

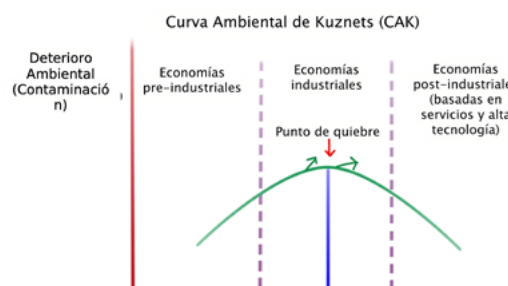
Tecnologia és també l'arada tradicional del camp amb bous i coble, la bioconstrucció, o el sistema de degradació de plàstic amb bacteris que pots veure al vídeo següent:

- [World Economic Forum](#)

Microbios que se alimentan de plástico. Podrían cambiar las reglas del reciclaje.

Dins del **pensament econòmic** s'argumenta que les societats consumeixen més energia i matèries a mesura que es van industrialitzant, però que després **passen a un període "postindustrial" en el qual pre-**

valen les activitats econòmiques de serveis i l'alta tecnologia. L'aposta, per tant, és que tots els països es dirigisquen a aquest model per a generar menys pressió sobre el medi ambient.

«Però països com els europeus o els Estats Units ja es consideren economies postindustrials i continuen generant la petjada ecològica més gran del planeta. Alguna cosa ací no quadra...».

3. Lògiques de consum

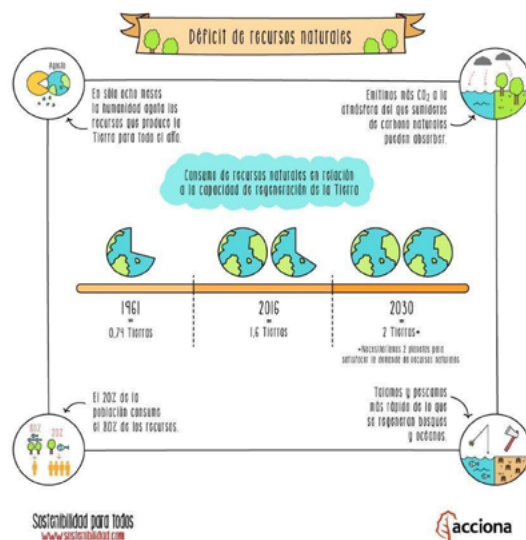
Davant d'aquests debats sobre la viabilitat del desenvolupament sostenible, tenint en compte el veloç creixement demogràfic i les oportunitats que ens brinden les exploracions tecnològiques, hi ha un corrent de pensament molt estès al món de l'ecologisme que té a veure amb una **crítica profunda al sistema econòmic capitalista**.

Un representant d'aquesta visió podria ser **Serge Latouche**, reconegut economista francès que critica el terme desenvolupament sostenible, ja que considera que **o és desenvolupament o és sostenible**, però no les dues coses alhora.

- **Serge Latouche**

Economista francès, cèlebre ideòleg i partidari del decreixement.

Això s'argumenta sobre la base que el terme desenvolupament sostenible s'emmarca en un sistema econòmic capitalista, que per a sostindre el seu continu creixement necessita unes lògiques de consum constants (consumisme) que és on aquest corrent de pensament posa el focus: el problema no és el nombre d'habitants del planeta, sinó la manera com consumim, o desitgem consumir.

Tenint en compte tot el que hem exposat, podem destacar **dos punts clau** sobre el deteriorament ambiental:

- **Superació de la capacitat de càrrega del planeta**

Consumim energia i matèria més ràpidament que el que tarda la Terra a netejar la contaminació derivada i regenerar els béns que utilitzem.

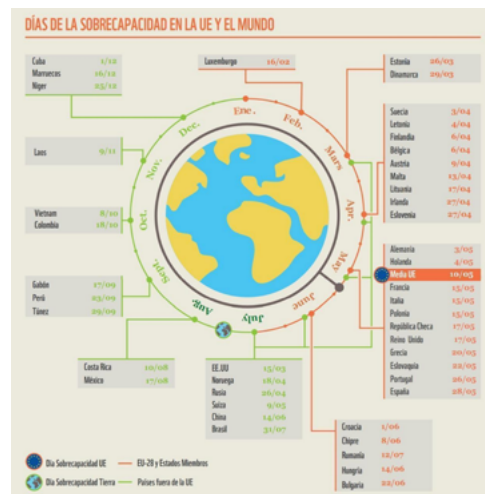
- **Desigualtat social en l'ús de recursos**

Els països de renda alta utilitzen sis vegades més materials per càpita i són responsables de deu vegades més impactes climàtics per càpita que els països de renda baixa.

«La tecnologia per si sola no aportarà la solució si continuem amb aquest model de consum que no té en compte els límits del planeta, ja que qualsevol tecnologia necessita també matèries primeres i energia».

El gràfic següent ens aporta claredat sobre aquests dos aspectes. Ací podem veure quan un país ha superat el consum d'energia i matèria que li correspondria segons la seua població.

Font: informe “*Vivir por encima de los límites de la naturaleza en Europa*” publicat per WWF en col·laboració amb Global Footprint Network.

I, com pots comprovar, **cap dels països considerats consumeix a un ritme que respecte la regeneració natural de la vida**, però això és especialment greu als països que es consideren “postindustrials” o “desenvolupats”.

Aleshores torna a sorgir la pregunta: **el desenvolupament pot ser sostenible?**

És per tot això que des d'aquests corrents que critiquen el desenvolupament sostenible s'ha generat el concepte de **decreixement econòmic** que desafia la lògica capitalista. A Espanya, podríem parlar de **Carlos Taibo** com un referent clau:

- **Decreixement econòmic**

També conegut com a decreixentisme, moviment i teoria crítica (Wikipedia).

- **Carlos Taibo**

Escriptor i editor espanyol, professor retirat de Ciència Política i de l'Administració.

Darrere d'aquest concepte hi ha la idea

següent: les economies dels països rics han de decreixer i deixar que les economies dels països empobrits cresquen per a aconseguir la igualtat social i trobar la sostenibilitat ambiental.

«El decreixement emfatitza la necessitat de reduir el consum i la producció global i advoca per una societat justa i ecològicament sostenible en què el benestar social i ambiental reemplaca el PIB com a indicador de prosperitat».

EL CAPITALISME

DEFINICIÓ:

Sistema econòmic basat en el lliure mercat, la propietat privada dels mitjans de producció i l'augment del capital.

Quan la majoria de persones llegim “**millorar els nivells de vida**”, ho interpretem **en clau occidental i capitalista**; és a dir, imaginem tindre més capital i més propietats, o dit d'una altra manera, ho entenem com el fet de tindre més capacitat de consum per a accedir a més comoditats i satisfer més desitjos i necessitats.

Dins de la cultura consumista que genera aquest model econòmic, vivim sota un **bombardeig continu de missatges sobre tot allò que necessitem per a viure bé**. I alhora ens trobem amb uns índexs altíssims de baixa autoestima, de-

pressió, ansietat, etc., que es van incrementant cada vegada més entre la gent jove.

Estem alimentant una **roda d'insatisfacció sense fi** que és molt **perjudicial tant per a les persones com per al planeta**.

Però no és així per a totes les societats. Els **moviments indígenes d'Amèrica del Sud** han difós allò que anomenen la cultura del **bon viure**, que es basa en els valors de les seues cosmovisions ancestrals, com ara la reciprocitat, la vida comunitària o la complementarietat entre les persones i amb la natura.

Des d'aquesta visió, millorar el nivell de vida pot implicar trobar millors **equilibris en les relacions humanes, o entre la persona mateixa i l'entorn**, per a abastar una existència més plena i coherent.

Per a saber més sobre aquesta cultura, feu clic al següent enllaç:

- [La Cultura del Buen Vivir](#)

«Si tenim un sistema que es basa en la propietat privada, això implica que qui més recursos econòmics té serà qui podrà tindre més propietats i, per tant, controlarà la producció. Aleshores el “lliure mercat” no pot funcionar en igualtat de condicions per a tot el món. El capitalisme no pot existir sense desigualtat, ja que necessita mà d'obra barata per a produir i persones amb recursos per a consumir».

VEGEM-NE UN EXEMPLE CONCRET

El següent exemple tracta sobre com de vegades allò que considerem **avanços tecnològics més eficients** acaben tenint **pitjors conseqüències** quan no tenen en compte les cultures tradicionals i locals.

ABANS

En una zona de la costa peruana on tradicionalment es cultivava raïm (producte de secà), els camperols usaven el reg per inundació per als seus cultius.

CANVI

En pocs anys, aquesta zona s'ha vist envaïda per grans empreses agroexportadores de productes com els espàrrecs.

La costa peruana té un clima desèrtic i en principi hom diria que el reg per degoteig que apliquen les agroexportadores seria un mètode més eficient d'ús de l'aigua que el reg tradicional per inundació.

CONSEQÜÈNCIES

Però resulta que aquesta tècnica tradicional utilitza l'aigua superficial dels barrancs a les temporades de pluges i permet la regeneració del gran aquífer que hi ha al subsol, ja que en inundar la terra, l'aigua es filtra cap a l'interior de la terra. 5}

En canvi, les agroexportadores estan usant directament l'aigua subterrània sense respectar els cicles d'abundància i escassetat d'aigua de la zona (temporada de pluges i temporada seca), amb productes que necessiten gran quantitat de recursos hídrics, com els espàrrecs, i amb l'ús intensiu d'agroquímics que estan contaminant la gran reserva d'aigua dolça de què disposaven els pobles costaners..

«Necessitem noves mirades holístiques i creatives que tinguin en compte els sabers locals i que posen la vida al centre. Per això entenem la cultura com la “quarta pota” per al desenvolupament sostenible (si és que acceptem que un desenvolupament sostenible és possible)».

Com deia Einstein:
«Cap problema pot ser resolt des del mateix nivell de consciència des del qual es va crear».

03. RELACIÓ ENTRE GÈNERE I MEDI AMBIENT

EL FONTS DE LA QÜESTIÓ

Fins ara hem parlat de la cultura capitalista i consumista del model de desenvolupament econòmic actual. Però, **quins valors hi ha al darrere?**

A través del **minijoc** següent podrem **entendre les bases culturals** sobre les

quals s'ha construït la societat occidental i que ens han portat a la situació actual de desigualtat social i deteriorament ambiental.

Descarregar el PDF del minijoc:
[Minijuego - Género y Medioambiente.pdf](#)

PUNTS EN COMÚ: L'ECOFEMINISME

Amb el joc anterior, encara que els resultats puguen diferir d'una persona a una altra, en general sol visualitzar-se sempre el mateix:

Les activitats més remunerades (és a dir, més valorades pel sistema econòmic i social) són **aquelles que fan més mal a la natura** i que **aporten menys benestar a les persones**. I són les que **tradicionalment s'han associat als homes**.

Com hem arribat fins a aquest punt?

Al tercer mòdul véiem que, al llarg de la història, hem anat construint una sèrie d'**idees i estereotips sobre què és ser home o ser dona**. En aquesta infografia en tenim uns exemples:

Ara farem un pas més

Aquests estereotips de gènere s'han anat construint durant els darrers mil·lennis d'història, pràcticament des de les civilitzacions de què tenim més documentació, com l'egípcia, la grega o la romana.

En aquell moment històric **es va gestar la cultura patriarcal** en la qual vivim fins hui a Occident i des de la qual **s'ha generat el model de desenvolupament capitalista** de què parlem, que és el que regeix l'economia mundial.

Aquests estereotips van més enllà d'homes i dones. Defineixen **allò que associem amb la "masculinitat"** i **allò que associem amb la "feminitat"**. A més, **el patriarcat ha generat la creença que el primer és millor que el segon**.

Aleshores, basant-nos en els elements que ens aporta la infografia, podríem dir que, a la societat occidental, es valora més la intel·ligència científica i racional que la intel·ligència emocional; es valora més la fortitud i la valentia que la comprensió i la delicadesa; es valoren més els treballs productius que els reproductius i de cures...

Tot això ho podem veure **reflectit en el sistema educatiu**, on tradicionalment s'han **prioritzat les matèries racionals i científiques**, on s'ha generat un sistema d'avaluació que genera competitivitat, en el qual l'èxit s'associa als

resultats de les matèries més que a les habilitats afectives, relacionals o creatives. Per tant, totes les persones, homes i dones, xiquets i xiquetes i les persones amb altres identitats de gènere o altres cossos, vivim en un model cultural en què allò que s'associa a la masculinitat està exaltat i **allò que s'associa a la feminitat està infravalorat**.

De tot això ens parla l'ecofeminisme, ja que, encara que no ho parega, té molt a veure amb com ens relacionem amb la natura. A través dels següents punts veurem amb més detalls com conflueixen la mirada ecologista i la feminista:

1. ECONOMIA ECOLÒGICA - ECONOMIA FEMINISTA

Aquests dos corrents de coneixement han trobat punts comuns quan han generat crítiques sobre el model econòmic actual, especialment en dos aspectes:

► Externalitats:

són els costos de producció de qualsevol servei o producte que no es veuen reflectits en el preu. L'economia ecològica ens permet veure que la gasolina o el dièsel són assequibles a la butxaca perquè no incorporen els costos ambientals i socials que implica l'extracció de petroli, és a dir, la contaminació d'espais naturals, la pèrdua de biodiversitat o el desplaçament

dels pobles afectats. Un altre exemple seria el dels aliments agrícoles importats que consumim, que no tenen en compte tota l'aigua utilitzada per a la seua producció o l'emissió de CO₂ per a traslladar-los i distribuir-los.

D'altra banda, l'economia feminista inclou totes les tasques de cures que permeten que les persones puguin anar a treballar (que estiguin sanes, alimentades, etc.) i que tampoc formen part de la comptabilitat econòmica. S'assumeixen com a gratuïtes i són tasques que porten a terme majoritàriament les dones.

«Els preus dels productes que comprem no són reals, ja que no tenen en compte els costos ambientals i de cures»

► Índexs

Un altre punt clau té a veure amb els indicadors que utilitzem per a mesurar el desenvolupament i el creixement econòmic. El més utilitzat és el producte interior brut (PIB), que s'incrementa quan creix l'economia d'un país, és a dir, quan els costos són menors que els beneficis. Però l'origen d'aquests beneficis no és rellevant per a aquest índex, ni quines conseqüències tenen eixes activitats.

El **PIB està creixent** alhora que **creix la contaminació** (ja que no es considera el cost d'eliminar-la) i que **disminueix la quantitat de boscos i selves** que ens donen uns serveis ambientals que tampoc valorem. El PIB dels països pot créixer quan hi ha una guerra o quan hi ha una epidèmia, per tot el moviment econòmic que implica la venda d'armes o de productes farmacèutics.

«El creixement econòmic no és equivalent al benestar social o a un desenvolupament sostenible»

Hi ha estudis realitzats des de l'economia feminista que calculen que **el treball reproductiu i de cures** que fan majoritàriament les dones **equival a un 20% del PIB que no és tingut en compte**.

És per això que, des d'aquestes branques del coneixement, **s'han proposat altres indicadors** com la petjada ecològica, la petjada hídrica, l'índex de desenvolupament humà (IDH), l'índex de benestar econòmic sostenible (IBES), el deute ecològic i el deute de les cures, entre d'altres, que generen una **nova avaluació de les economies i el desenvolupament dels països** i hi incorporen factors socials i ambientals.

És a dir, pot ser que els països europeus o els Estats Units no siguin els "països més desenvolupats o els països més rics" si els mesurem amb aquests altres indicadors.

2. COS-TERRITORI

Des del feminisme comunitari impulsat per dones indígenes llatinoamericanes, s'ha elaborat una **analogia molt interessant entre la violència que pateixen els cossos de les dones** (violència familiar, abusos sexuals, feminicidis, sobreexplotació del seu temps i energia...) **i la violència que viu el planeta Terra per l'acció**

humana (sobreexplotació de recursos, contaminació...).

Estem davant, doncs, d'un **problema cultural**, en què aquesta violència i desigualtat de gènere que hem vist històricament cap a les dones (la manca de drets bàsics, el menyspreu, etc.) és la mateixa que ens porta a **embrutar el planeta Terra o a infravalorar** aquelles cultures o aquelles formes de vida que són més pròximes a la natura i a la reproducció de la vida, com les camperoles.

A les cultures o cosmovisions indígenes, la natura se sol percebre com un **ens viu i amb esperit del qual formem part, i que és sagrat. Anti-**

gament, en les cultures prepatriarcales, la reproducció de la vida i la "feminitat" també es consideraven sagrades, i el que considerem sagrat no es viola tan fàcilment. D'alguna manera, des d'aquest sentir es promou la protecció, l'admiració i el respecte cap a aquestes qüestions.

En aquest vídeo, **Adriana Guzman**, representant boliviana del feminisme comunitari, explica molt bé la idea.

«Vivim en un món on no es valora ni s'agraeix allò que sosté la vida; més prompte, ho invisibilitzem, ho menyspreem i ho violentem».

3. POSAR LA VIDA AL CENTRE

Una de les aportacions del feminisme dels darrers temps ha sigut **posar les tasques de cures al centre** (la criança, l'acompanyament psicoemocional, l'atenció quotidiana de la salut, les tasques de neteja, higiene i mantenició, l'acompanyament a les persones dependents, etc.) i recordar que **sense aquestes accions que anomenem reproductives no es poden donar la resta**, és a dir, les tasques productives o de socialització, aquelles que ocupen l'espai públic i que sí que són valorades o remunerades.

D'altra banda, l'ecologisme ens **recorda que som part de la natura**, encara que dins la quotidianitat urbana, intel·lectual i accelerada no ens parem a pensar-hi, **la nostra existència depén de tot allò que ens brinda la Terra**: l'aire que respirem, l'aigua que bevem, l'aliment que mengem, i també tots els objectes que utilitzem i que formen part de la nostra vida.

L'**ecofeminisme** recull aquestes dues mirades i dona protagonisme a dos conceptes clau: **l'ecodependència i la interdependència**.

En resum, si volem canviar les coses és estrictament **necessari que hi haja un canvi cultural, que canviem l'ordre de prioritats des de la base,**

«El nostre benestar depén del benestar de la Terra i de la interrelació amb altres persones. Ens necessitem».

que reflexionem profundament sobre allò a què donem valor i importància, siga a l'àmbit personal o al col·lectiu. Des del feminisme es promou que passem de l'actual "cultura del consum" a la "**cultura de les cures**", que la ciutadania es converteix en una cuitadania.

Exemple actual d'aquesta problemàtica

A continuació, veurem com les decisions polítiques encara no incorporen una mirada de sostenibilitat real i continuen prioritzant els interessos econòmics:

► **Situació actual**

Veiem que els **nostres paisatges canvien** a mesura que es van expandint les tecnologies per a captar **energia de recursos renovables** com la llum del sol.

► **Resposta**

Això està obrint **nous nínxols de negoci** i, per tant, les empreses i governs comencen a apostar per aquests nous camins.

Però **ho fan seguint les lògiques antigues**, i s'estan implementant grans superfícies de plaques solars damunt de terra fèrtil, de manera que aquesta esdevé estèril (perquè deixa de rebre aigua de pluja i llum solar) i **s'incrementa el procés de desertificació** que estem vivint amb l'escalfament global.

04. COM INCORPOREM AQUESTS TEMES A L'AULA?

PEDAGOGIA DE LES CURES

Bé, durant tot aquest mòdul hem incorporat **molta teoria i moltes reflexions** que són necessàries per a qualsevol ésser humà que habite actualment el planeta Terra. **Ara hem de situar-nos a la nostra realitat concreta.**

Per a fer-ho, en els apartats següents et donarem algunes **pautes i claus per a incorporar aquesta visió a l'aula**; altres dades i recursos interessants que ens situen al nostre territori valencià; preguntes base perquè la situació

d'aprenentatge que estàs elaborant amb aquest curs puga recollir el que hem treballat i, finalment, uns annexos on trobaràs dinàmiques concretes que pots desenvolupar a l'aula per a treballar aquests temes i un banc de recursos per a poder aprofundir-hi.

EDUCACIÓ PER AL DESENVOLUPAMENT SOSTENIBLE (EDS)

Al primer mòdul ja es va fer referència a l'enfocament de l'educació per al desenvolupament sostenible, que sorgeix dins de la proposta dels ODS i que d'alguna manera seria l'actualització de la primera proposta que es va generar el 1980 amb el document Estratègia per a la conservació de la natura que hem treballat al primer apartat del mòdul.

I també has pogut veure a l'inici d'aquest curs les competències que treballa l'EDS i les alineacions amb la LOMLOE.

Aquest enfocament implica ja una **obertura tant en continguts com en meto-**

dologia respecte a la mirada pedagògica tradicional, i **apunta al canvi cultural i de valors que hem treballat en aquest mòdul.**

Per exemple, en els seus objectius específics, no només es considera el domini cognitiu de l'alumnat, sinó que s'hi incorpora també el domini socioemocional (que inclou les habilitats socials que faculten els alumnes per a col·laborar, negociar i comunicar-se amb l'objectiu de promoure els ODS, així com les habilitats, els valors, les actituds i els incentius d'autoreflexió que els permeten desenvolupar-se) i el domini conductual, que descriu les competències d'acció per a la transformació.

En aquesta pàgina de la UNESCO pots aprofundir a l'EDS amb dades i eines pràctiques:

- [Educación para el Desarrollo Sostenible \(UNESCO\)](#).

PROPOSTA PER A L'ÀMBIT EDUCATIU

En aquest mòdul et presentem una proposta per a l'àmbit educatiu que s'ha desenvolupat des de la mirada eco-

feminista: la **pedagogia de les cures**. Et deixem ací **dues infografies** que et poden ser útils per a entendre quins aspectes cal tindre en compte per a incorporar aquesta mirada al teu treball pedagògic:

IDENTIFICACIÓ DE PROBLEMÀTIQUES EXISTENTS A LA COMUNITAT VALENCIANA

Les propostes del desenvolupament sostenible i de l'ecofeminisme impliquen integrar dues mirades que poden paréixer oposades i que ja tractarem al primer mòdul: **la global i la local**.

Necessitem entendre bé com funciona el món, i alhora entendre que, per a canviar-lo, **la nostra acció ha de començar pel més pròxim**, pel nostre entorn, ja que la preocupació per la globalitat ens pot generar una impotència i frustració que ens duria a l'ansietat i la inacció.

És important **sembrar en l'alumnat la llavor de la il·lusió pel canvi**, de la crisi com a oportunitat, del valor i la importància de les seues accions, del poder que tenen com a agents de canvi.

La situació és greu, però tenim tot allò que necessitem per a canviar-la. **Sí que podem.**

A continuació, compartim amb tu **dos recursos** per a **identificar els tipus de problemes socioambientals** que es viuen al nostre territori:

1. El cas de les **famílies camperoles de la zona del Pouet** des de les vivències de les dones:

2. El mapa de **conflictes socioambientals** a la Comunitat Valenciana:

BANCO DE RECURSOS

- ▶ Pedagogía de los cuidados explicado por niños. Pedagogía de los cuidados - Documental.
- ▶ Entrevista Marta Pascual. Estrategias Educativas para la Transición Socio-Ecológica.
- ▶ Greenwashing. Greenwashing: la falsa mercadotecnia ecológica.
- ▶ El mito del crecimiento económico. Quién mató al crecimiento económico.
- ▶ Crítica al modelo de desarrollo. La isla de las flores.
- ▶ Economía circular. La economía circular en 4 minutos.
- ▶ Ciclo de vida de los productos. La Historia de las cosas.

ANNEX

Exemples de dinàmiques per a treballar els ODS a l'aula

A continuació, alguns exemples per a treballar els Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS) a l'aula en diferents nivells educatius. Són només una mostra, ja que hi ha mil formes més de treballar els temes que aquesta Agenda 2030 ens proposa: l'escenificació, la investigació, el rol-play, la generació de debat, intervencions més creatives, la decisió d'implicar-se en el treball amb entitats o convidar-les a impartir un taller a

l'alumnat, la visita a projectes, iniciar un hort escolar o un projecte per a reverdir el pati, etc.

De nou, us recordem que consultant el catàleg que ofereix l'Operació Rubik, creat per la Coordinadora Valenciana d'ONGD, pots trobar moltes opcions orientades per al seu ús a l'aula. No t'oblides d'aquesta dada, pots trobar l'enllaç a l'apartat 'Banc de recursos'.

ALUMNAT: Infantil (podria adaptar-se a qualsevol edat)

DINÀMICA: Ronda de Cures

OBJECTIUS:

- ▶ Donar-li valor a les cures i a la interdependència.
- ▶ Empatitzar amb el/la un altre/a i veure les necessitats particulars de cada qui.
- ▶ Conèixer-se millor entre l'alumnat i generar confiança en el grup.
- ▶ Connectar amb el plaer de donar i amb el plaer de rebre.
- ▶ Identificar emocions i necessitats pròpies. Connectar amb un/a mateix/a.

DESENVOLUPAMENT:

1. Ens asseiem en cercle i introduïm la dinàmica dient que este és un moment per a "cuidar-nos els/as uns/as a els/as altres/as" i per a estar tots millor. És important dir que respectarem el que diga cada persona i que així podem conèixer-nos més.
2. Pot començar el/la docent preguntant a qui tinga a la seua esquerra Què et puc donar ara perquè et sentes millor? (un abraç, un massatge, un pentinat, un dibuix, una cançó, un consell, escolta...) Han de ser coses molt senzilles i tales perquè no es faci pesada la ronda. La pregunta podria formular-se també com Què necessites ara per a estar content?.
3. Se segueix la ronda amb eixa *mateixa pregunta de manera que al final tots/as donen i tots/as reben.

Si fem esta activitat amb més grans és recomanable al final fer un cercle de reflexió llançant preguntes que afavorisquen l'autoconeixement, com:

- ▶ En quina situació t'has sentit més còmode/a, donant o rebent?

ALUMNAT: Primària (podria adaptar-se a secundària)

DINÀMICA:

Cistella de la compra/Obri la teua nevera/El nostre esmorza

OBJECTIUS:

- ▶ Promoure el consum responsable.
- ▶ Conèixer els productes de temporada.
- ▶ Obrir la consciència a l'impacte que té en el planeta la nostra manera d'alimentar-nos
- ▶ Vincular la relació que tenim amb el nostre cos amb la relació que tenim amb el nostre planeta.

DESENVOLUPAMENT:

Hi ha diferents modalitats amb les quals podem treballar esta dinàmica i els seus continguts.

1. Ho podem plantejar com una tasca: Cada alumne/a en arribar a casa ha d'obrir la seua nevera i detectar:

- ▶ Els productes de fruita i verdura de temporada
- ▶ Els productes de fruita i verdura que no són de temporada
- ▶ Comptar quants productes envasats hi ha.
- ▶ Escriure quin és el producte més saludable que troben i quin és el menys saludable.

En classe es posa en comú el que hagen identificat reflexionant sobre com allò que és millor per al nostre cos també ho és per al nostre planeta: per exemple, menjar fruita i verdura de temporada i de proximitat, comprada a granel és part d'un consum més respectuós amb nosaltres/as i amb la Terra.

2. Una altra possibilitat és que el/la docent porte una cistella amb productes variats i que voluntàriament l'alumnat vaja classificant un a un els productes en tres cadires o espais: la verda, la groga i la roja.

- ▶ La cadira verda serà per a aquells productes de temporada i de proximitat, si són ecològics millor, que siguin nutritius i no danyen el medi ambient.
- ▶ La cadira groga serà per a aquells productes que tinguen alguns punts considerats en el punt verd i altres en el punt roig.
- ▶ La cadira roja serà per a aquells productes que venen amb envasos o embolcalls de plàstic, que són industrialitzats o que venen de molt lluny, que tenen additius nocius per a la salut.

En esta dinàmica es recomana llegir les etiquetes dels productes, els ingredients, el país de procedència i una altra informació rellevant que ens permeta classificar-los.

3. L'altra modalitat seria fer la dinàmica a través dels esmorzars que l'alumnat porte, preguntant-los d'on creuen que venen eixos productes, com han sigut elaborats i distribuïts i l'impacte que això pot tindre en els nostres cossos i en el planeta.

ALUMNAT: Primària (podria adaptar-se a Secundària)

DINÀMICA: La cadena de les cures

OBJECTIUS:

- ▶ Donar-li valor a les cures i a la interdependència.
- ▶ Donar informació sobre les conseqüències que té la lògica de cures en la qual vivim i com encara representa una desigualtat social que afecta especialment les dones i a la infància, i a les persones de països del Sud o d'estrats socials amb menys oportunitats.

DESENVOLUPAMENT:

Es presenta una situació a través del següent text i cada vegada que es nomena un nou personatge es demana que de manera voluntària vaja eixint un alumne a representar-ho. Quan vagen eixint s'aniran situant en grups segons si viuen conjuntament o no, o la distància a la qual viuen.

Roberta és una dona de 80 anys que viu amb el seu marit Juan de 85, a la seua casa de Cullera. Juan està un poc delicat de salut, però Roberta encara té l'energia i la capacitat de cuidar-li i atendre les coses principals de casa: anar a comprar, cuinar, posar llavadora i llavaplasts, etc... Tenen a dos fills, Mario i Héctor, i una filla, Noelia, que viuen a prop i els visitaran sovint, encara que amb les seues responsabilitats en el treball i les cures dels seus fills/lles, no tenen temps d'ajudar-los en les tasques del dia a dia.

Antonia és una dona de 65 anys, també de Cullera, que ha treballat tota la seua vida netejant llars, també porta molts anys anant un parell de dies a la setmana a netejar la casa de Roberta i Juan. Antonia ha de treballar tot el dia per a poder tindre els diners que li permeten pagar la seua casa i tot el que necessita, això ha fet que les seues tres filles, Marta, Mireia i Rita i el seu fill menor Ramon, s'hagen criat bastant sols. De fet, Marta i Mireia, les filles majors, van haver de fer moltes tasques de la casa i de cuidar als seus germans des que eren xicotetes. Ara ja són grans i tenen les seues vides i Antonia està cansada i amb molts dolors d'esquena i d'ossos de tantes hores de treball, també té problemes en la pell per l'ús dels productes químics de la neteja. Esta comptant els dies per a la seua jubilació...

Rosana és una dona de 30 anys que viu a Tegucigalpa, la capital d'Hondures en Centre Amèrica. Té dos xiquets de 2 i 4 anys, Christian i Marco. Viuen en un barri empobrit i amb molta inseguretat, juntament amb els avis, Màxima i Luis; els seus oncles i ties, Romina, Fiorella i Alberto i els seus 4 cosins, María, Magaly, Johnattan i Yerssey.

A l'any següent, la situació d'estes famílies canvia bastant... (l'alumnat ha de fer gestos o moviments que representen el que els passa als personatges)

Juan, l'espòs de Roberta empitjora greument de salut i mor. Roberta es queda sola i amb tanta pena que no se sent capaç de fer totes les tasques que assumia a casa.

Antonia finalment pot accedir a la seua jubilació i es retira a la seua casa, encara que amb una pensió molt xicoteta que no li permet pagar-se les cures que necessita per a estar bé.

Rosana, somia amb un futur millor per als seus fills i farta de sentir la violència diària i les dificultats per a tirar avant econòmicament decideix migrar a Espanya, en concret a Cullera, on viu una amiga seua del col·legi.

Finalment Rosana és contractada per Roberta, perquè l'ajude en les faenes de casa i que l'acompanye diàriament. Rosana enyora terriblement als seus fills xicotets i treballa cada dia pensant a poder portar-los amb ella.

Quan acaba la història s'inicia una reflexió debat sobre el que s'ha representat. Algunes preguntes que es poden llançar:

- ▶ Per què creieu que Antonia, després de treballar moltes hores tota la seua vida, té tan pocs diners per a viure?
- ▶ Per què Roberta acabarà contractant una dona d'Hondures per a acompanyar-la?
- ▶ Què creus que sentirà Rosana en estar cuidant a una anciana cada dia, estant tan lluny dels seus fills?
- ▶ Per què tots els personatges d'esta història que cuiden a altres són dones?

ALUMNAT: Primària o Secundària**DINÀMICA:** La sostenibilitat en les professions**OBJECTIUS:**

- ▶ Identificar possibles maneres de fer cada professió més sostenible.
- ▶ Promoure la creativitat en la busca de solucions.
- ▶ Promoure la cura de l'entorn i la responsabilitat ciutadana.
- ▶ Projectar futurs possibles.
- ▶ Cultivar l'esperança i el poder individual com a agents de canvi.
- ▶ Promoure la col·laboració i inspiració mútua.

DESENVOLUPAMENT:

1. Se li pregunta a l'alumnat què volgueren ser de majors, a què es volen dedicar o si no ho saben que pensen una professió que els agrada.
2. Si les professions es repeteixen es pot fer la dinàmica en grup, segons cada tipus de treball.
3. Cada alumne o cada grup ha de pensar 3 formes en les quals podria fer amb eixa professió una aportació a la sostenibilitat ambiental.
4. Cada alumne o grup presenta a la resta el que ha pensat (pot realitzar-se per escrit o amb un dibuix) i la resta després d'escoltar, té un temps per a afegir noves idees.

Es recomana al/la docent, abans de realitzar esta activitat, donar-se un temps per a pensar en les diferents possibilitats que puguen sorgir, en absolutament totes les professions es poden fer canvis que aporten a la sostenibilitat, alguns punts bàsics serien: pensar en els materials i inputs que usem, en la quantitat de residus que generem, en els valors que promovem, en l'ús d'energia i aigua... Per exemple, als hospitals s'usa una gran quantitat de llum, calefacció/aire condicionat i materials d'un sol ús de plàstic, a part que no es promou una cultura de connexió amb el cos i d'empoderar al pacient en la gestió de la seua salut.

Si no estem connectats/as amb el nostre cos i no entenem les seves necessitats i els seus ritmes de repòs i neteja, traslladem això mateix al nostre vincle amb la Naturalesa.

ALUMNAT: Primària o Secundària

DINÀMICA: "Greenwashing", la publicitat enganyosa

OBJECTIUS:

- ▶ Aprendre a identificar publicitat enganyosa.
- ▶ Cultivar l'esperit crític davant la informació dels mass media o d'internet.
- ▶ Donar informació real sobre el funcionament del món o els interessos de fons de la publicitat.
- ▶ Promoure valors de transparència, respecte i justícia.
- ▶ Revisar i incorporar conceptes clau sobre medi ambient.

DESENVOLUPAMENT:

1. Es pot començar amb el visionat del següent vídeo per a introduir el tema: Greenwashing: el fals màrqueting ecològic.

2. Treball en grups de 3 o 4 persones. Hauran d'identificar un anunci publicitari (pot ser de la tele, de ràdio, dels quals salen en internet: en youtube, en Spotify, etc...) en el qual creguen que hi ha publicitat enganyosa respecte als efectes d'eixe producte en el nostre cos o en la Naturalesa. Per a això se'ls poden llançar algunes preguntes clau:
 - ▶ S'usa en l'anunci alguna paraula que no siga certa? (ex. ecològic, natural, biològic, etc...)
 - ▶ Quina empresa està darrere? És coherent el que diu en l'anunci amb el que fa?
 - ▶ Quins valors de fons s'estan promovent amb esta publicitat? (consumisme, individualisme, competitivitat...) Ens ajuden a ser més acurats amb nosaltres mateixos, amb els altres i amb el nostre entorn?

3. Quan cada grup present l'anunci triat i les seves observacions crítiques, es poden anar resolent dubtes o aportant definicions sobre alguns termes que vagen eixint, per exemple "ecològic", per a donar-los més ferramentes que els ajuden a discernir la informació real de l'enganyosa.

4. Esta dinàmica es pot completar demanant als grups que facen una nova versió de l'anunci triat en la qual presenten el producte sense enganyos.

ALUMNAT: Primària o Secundària**DINÀMICA:** Escenaris futurs**OBJECTIUS:**

- ▶ Promoure la importància de l'acció personal per al benestar del futur.
- ▶ Identificar els valors més importants per al benestar.
- ▶ Identificar la interdependència i la ecodependència com a elements bàsics per a la vida.

DESENVOLUPAMENT:

1. Treball en grups de 3 o 4 persones. Se'ls ofereixen diferents tècniques artístiques que poden triar per a representar quin és l'escenari futur que imaginem quan siguem adults. És a dir, com creuen que serà la vida dins de 40 anys. Poden fer-ho a través d'un mural, de l'ús de plastilina, d'una escenificació o d'un relat (entre altres tècniques que se t'ocórreguen).
2. Una vegada acabats els treballs es presenten a la resta de l'aula i responen a les preguntes Com us sentiu davant este futur? Quines coses us agraden i que coses preferirieu canviar? Què podem fer hui perquè això canvie?
3. Una última pregunta important per a llançar seria Com creieu que seria el món si posàrem a la vida en el centre de la nostra mirada, de les nostres decisions (personals i col·lectives, a l'escola, l'ajuntament, el govern...)?

Una altra possibilitat per a esta dinàmica és llançar directament l'última pregunta i que siga esta la que inspire a imaginar noves formes. També es podrien fer les dos. Un primer treball de com l'imaginem i un segon treball de com seria si "posàrem la vida en el centre".

ALUMNAT: Secundària

DINÀMICA: Anàlisi del cicle de vida dels productes

OBJECTIUS:

- ▶ Conèixer els impactes ambientals dels productes que usem.
- ▶ Promoure el consum responsable.
- ▶ Identificar les necessitats reals per al benestar.

DESENVOLUPAMENT:

1. Es visiona de manera grupal el vídeo [La Història de les coses](#)
2. Es fan grups d'unes 4 persones. A cada grup se'ls assigna un producte o es deixa que ells/as mateixos/as ho trien. Poden ser productes alimentosos, tecnològics, de roba o de la casa, alguna cosa que estiga en la nostra vida quotidiana.
3. Se'ls demana que realitzen un esquema del cicle de vida del seu producte tenint en compte els 5 passos: extracció de matèries primeres, fabricació/transformació, distribució, consum, residus. En cada etapa han d'identificar els impactes ambientals d'esta.
4. Una vegada acabat l'esquema se'ls demana que responguen a estes preguntes realment necessitem este producte? Si és així com podríem millorar els seus impactes en cada pas del cicle de vida?

ALUMNAT: Secundària**DINÀMICA:** La Petjada Ecològica**OBJECTIUS:**

- ▶ Ampliar la consciència del nostre impacte ambiental diari.
- ▶ Prendre compromisos o accions concretes.
- ▶ Reflexionar sobre les desigualtats Nord Sud.

DESENVOLUPAMENT:

1. Es demana a cada alumne que calcule la seua petjada ecològica a través d'algunes pàgines habilitades per a això com les següents:

- ▶ <https://calculadora-ecologica.climatehero.org/>
- ▶ <https://escoles.fundesplai.org/es/blog-es/educacion-ambiental/como-calcular-la-huella-ecologica/>

Potser el millor és que facen això a casa com a deures ja que es pregunten diverses coses del funcionament de la llar que igual ells/as no saben.

2. En classe es comenten els resultats quants planetes necessitem perquè tothom visquera com jo?

3. Després es visiona este vídeo a mode d'inspiració: <https://www.youtube.com/watch?v=wNQ5wvGmnEk>

4. Finalment, es demana que cada alumne/a se prenga un temps per a escriure en el seu quadern un mínim de tres compromisos que es veu capaç d'assumir per a reduir la seua petjada ecològica.

5. Es pot obrir una conversa sobre quins són les dificultats per a canviar més coses, en el funcionament de les seues cases per exemple, o en l'institut.

6. Quin compromís podem prendre conjuntament, com a aula? omo aula?

FINANÇAT PER:

GENERALITAT
VALENCIANA

Vicepresidència Primera i
Conselleria de Serveis Socials,
Igualtat i Vivenda

UN PROJECTE DE:

fad
Juventud